

Nicolae IORGA

***Istoria Bisericii românești
și a vieții religioase
a românilor***

Vol. I

Cartea Românească
EDUCAȚIONAL

CUPRINS

PREFAȚĂ.....	5
INTRODUCERE.....	9
I. Începuturile vieții creștine la Dunăre.....	9
II. Cele dintâi orânduiei bisericești în părțile noastre.....	15

CARTEA I. EPOCA SLAVONĂ

PARTEA I. ÎNTEMEIEREA IERARHIEI EPISCOPALE ȘI A VIEȚII MĂNĂSTIREȘTI	25
CAP. I. Lupta catolicismului cu vlădicii de schituri pentru luarea în stăpânire a țărilor românești.....	27
CAP. II. Întemeierea Mitropoliei Țării-Românești	30
CAP. III. Cele dintâi biserici românești.....	36
CAP. IV. A doua episcopie a Țării-Românești și viața bisericească în acest principat până la începutul veacului al XV-lea.....	44
CAP. V. Decăderea înrâuririi grecești. Noua înrâurire sârbească.....	50
CAP. VI. Luptele cele din urmă ale Patriarhiei constantinopolitane pentru păstrarea drepturilor ei ierarhice asupra Moldovei	61
PARTEA a II-a. LEGĂTURILE BISERICII CELEI NOI CU CATHOLICISMUL LUPTĂTOR	67
CAP. I. Biserica munteană și catolicismul.....	69
CAP. II. Catolicismul în Moldova sub Alexandru-cel-Bun	72
CAP. IV. Mănăstirile lui Alexandru-cel-Bun.....	79
CAP. IV. Urmașii lui Alexandru-cel-Bun și mănăstirile Moldovei.....	83
CAP. V. Sinodul din Florența.....	87
PARTEA a III-a. ORTODOXIA DE LIMBĂ SLAVONĂ ÎN EPOCA LUI ȘTEFAN CEL MARE.....	91
CAP. I. Mitropolitul Teoctist.....	93
CAP. II. Clerul moldovenesc sub Mitropolitul Teoctist.....	97
CAP. III. Crearea episcopiei Rădăuților	102
CAP. IV. Mănăstirea Putnei	105
CAP. V. Alte mănăstiri și biserici ale lui Ștefan-cel-Mare.....	108
CAP. VI. Biserica latină sub Ștefan-cel-Mare. Rezumat	112

PARTEA a IV-a BISERICA MOLDOVENEASCĂ SUB PETRU RAREȘ	115
CAP. I. Clădiri	117
CAP. II. Urmașii Mitropolitului Gheorghe. Teoctist al II-lea.....	119
CAP. III. Clădirile bisericești din epoca lui Petru Rareș	122
CAP. IV. Petru Rareș și Biserica Ardealului	124

PARTEA a V-a CURENTUL CEL NOU DE CULTURĂ SLAVO-GRECEASCĂ ÎN EPOCA LUI NEAGOE VODĂ.....	127
CAP. I. Alcătuirea noului curent slavo-grecesc în Țara-Românească.....	129
CAP. II. Patriarhul Nifon și organizarea Bisericii muntene.....	133
CAP. III. Mănăstirile oltene de cultură slavonă ale Craioveștilor	137
CAP. IV. Mitropolitul sârb Maximian.....	139
CAP. V. Macarie, meșterul de tipar slavon	142
CAP. VI. Ctitoriile lui Neagoe-Vodă	145
CAP. VII. Mănăstirea de la Argeș. Alte zidiri ale lui Neagoe.....	147
CAP. VIII. Neagoe-Vodă ca scriitor	152
CAP. IX. Urmașii lui Neagoe, Mitropoliții și ctitoriile lor	154
CAP. X. Clădiri bisericești ale epocii	160
CAP. XI. Noul tipar slavon din a doua jumătate a veacului al XVI-lea.....	163
CAP. XII. Vlădicii munteni de la sfârșitul veacului al XVI-lea	166
CAP. XIII. Noile legături ale Bisericii muntene cu Patriarhia din Constantinopol sub Mihai Viteazul. Starea episcopilor sufragane.....	169

PARTEA a VI-a CURENTUL NOU SLAVON ÎN MOLDOVA	175
CAP. I. Macarie episcopul de Roman.....	177
CAP. II. Ucenici ai lui Macarie.....	181
CAP. III. Cronicarii Isaia de Rădăuți și Eftimie de Neamț.....	183

CARTEA a II-a. EPOCA SLAVO-ROMÂNEASCĂ

PARTEA I. TIPĂRITURILE ROMÂNEȘTI ALE LUI CORESI. CEA DINTÂI BISERICĂ REFORMATĂ A ROMÂNILOR DE PESTE MUNȚI	187
CAP. I. Catehismul din Sibiu.....	189
CAP. II. Planuri de tipar românesc în Moldova sub Despot.....	191
CAP. III. Tipăriturile românești ale lui Coresi și Biserica reformată a românilor de peste munți	195
CAP. IV. Urmarea dezvoltării Bisericii reformate a românilor de peste munți	200
CAP. V. Mitropolia ardeleană și tipăriturile românești din vremea ei.....	206

PARTEA a II-a. LUPTA BISERICII MOLDOVENEȘTI CU „RECUCERIREA” CATOLICĂ.....	211
CAP. I. Petru-Vodă Șchiopul și episcopii din vremea sa	213
CAP. II. Propaganda catolică a Iezuiților poloni în Moldova	216

CAP. III. Legăturile Bisericii moldovenești cu Patriarhia constantinopolitană	224
CAP. IV. Movelești și catolicismul	232
PARTEA a III-a. POLITICA RELIGIOASĂ A LUI MIHAI VITEAZUL	235
CAP. I. Mihai Viteazul și arhieriei din Balcani	237
CAP. II. Cele dintâi închinări de lăcașuri românești la Locurile Sfinte	241
CAP. III. Sinodul lui Mihai Viteazul pentru disciplina clerului monahal	243
CAP. IV. Noua Mitropolie din Bălgrad	245
CAP. V. Întoarcerea la români a episcopiei de Muncaci	250
CAP. VI. Episcopii Ardealului după Mihai Viteazul	254
CAP. VII. Dezvoltarea Bisericii moldovenești în această epocă. Episcopia Hușilor	262
CAP. VIII. Sinodul de la Iași (1600)	265
CAP. IX. Biserica Moldovei sub Moveleștii întorși în stăpânire. Mitropolitul Anastasie Crimca	268
PARTEA a IV-a. ÎNTEMEIEREA ÎNRĂURIRII GRECEȘTI PRIN RADU VODĂ MIHNEA	273
CAP. I. Împrejurările Bisericii muntene după Mihai Viteazul	275
CAP. II. Arhieriei greci în trecere prin țările noastre. Chiril Lukaris	282
CAP. III. Legături cu Patriarhia. Călătoriile și opera lui Teofan al Ierusalimului	286
CAP. IV. Noi închinări de mănăstiri	290
CAP. V. Reforma lui Miron-Vodă	295
PARTEA a V-a. ELENISMUL BISERICESC ÎN LUPTA CU SLAVONISMUL ÎNVIAT ȘI CU NOUL CURENT ROMÂNESC DIN PRINCIPATE	305
CAP. I. Grecii lui Leon-Vodă și răscoala lui Matei Basarab	307
CAP. II. Ctitoriile lui Matei Basarab	310
CAP. III. Petru Movilă, mitropolitul Kievului	318
CAP. IV. Înărurirea lui Petru Movilă asupra Bisericii muntene. Curentul nou elino-slavon de sub Matei-Vodă	322
CAP. V. Tipărituri ardelen	329
CAP. VI. Biserica moldovenească la epoca lui Petru Movilă. Mitropolitul Varlaam	332
CAP. VII. Tipografia lui Varlaam Mitropolitul. „Soborașul” de la Iași	339
CAP. VIII. Înărurirea grecească în Moldova	344
CAP. IX. Tipăriturile românești de la Iași	348
CAP. X. Biserica Ardealului în epoca lui Petru Movilă și a lui Varlaam	353
CAP. XI. Alte tipărituri muntene, slavone și românești	367

PARTEA a VI-a. VIAȚA BISERICESCĂ A ROMÂNILOR ȘI LITERATURA BISERICESCĂ DE LA 1653-1688 ȘI LEGĂTURILE NOI DINTRE ARDEAL ȘI ȚARA ROMÂNEASCĂ.....		373
CAP. I. Mitropolitul ardelean Sava Brancovici		375
CAP. II. Înfrâurirea rusească a Moscovei asupra românilor		385
CAP. III. Biserica munteană de la 1654 la 1682		400
CAP. IV. Biserica românilor din Ungaria până la Unirea cu Roma		411
CAP. V. Biserica moldovenească de la căderea lui Gheorghe Ștefan înainte. Noile lucrări literare și tipărituri în Moldova. Mitropolitul Dosoftei		416
CAP. VI. Tipăriturile mitropoliților munteni Varlaam și Teodosie.....		427
PARTEA a VII-a. LUPTA ÎNTRE STRICTA ORTODOXIE GRECEASCĂ ȘI NOUL ASALT AL CATHOLICISMULUI, CU STĂPÂNIREA LIMBII POPORULUI ÎN BISERICĂ		431
CAP. I. Înfrâurirea patriarhului Dosoftei de Ierusalim; lupta lui cu catholicismul și încercările catolice în Principate.....		433
CAP. II. Negocierile ardelenilor pentru Unirea cu Roma; cele dintâi învoieli.....		445
AD AUS		450

INTRODUCERE

I. Începuturile vieții creștine la Dunăre

Românii se coboară din amestecul autohtonilor, adică al băștinașilor iliri și traci, vechii locuitori ai peninsulei balcanice, moștenitorii, sau, am putea zice, moștenii ei, cu **elemente** din Imperiul Roman, care, de seminiții deosebite, se **deprinseseră** a vorbi limba latină a poporului de jos.

Tracii și ilirii au trăit și au murit, afară de excepții rare, în legea lor păgână. Această lege cuprindea închinarea puterilor naturii: cerul înainte de toate, cu lumina zilei, început al tuturor lucrurilor și veșnic îndemn la viață, dar, în același timp, credința, nespus de puternică și gata de orice jertfe, în viața veșnică a sufletului omenesc. Acești strămoși mai bătrâni ai neamului nostru n-aveau, după cât știm, nicio închipuire de Iad și de Rai, lăcașuri de petrecere dureroasă sau senină și răsplătitoare a sufletelor desfăcute din trecătorul trup pământesc; ei nu se așteptau la o judecată a lui Dumnezeu asupra faptelor săvârșite în viață, o judecată de pe urmă care să despartă, pentru vremi fără sfârșit, pe vrednici de nevrednici și pe cei buni de cei răi. Ei erau siguri însă că, dincolo de nori și de albastrul văzut al cerului, este sălaș de veșnicie netulburată pentru ostașul bun, pentru femeia gospodină, care a dat feciori voinici neamului, pentru toți cei ce au murit fără să-și fi înjosit mândria și să-și fi pătat cinstea. Cu deosebită râvnă doreau de această împărăție a cerurilor; cel ce se naștea era căinat în leagănul său pentru suferințele care-l așteptau, iar înaintea mortului se cântau cântece de bucurie pentru izbăvirea lui din năcașuri și intrarea lui în fericirea ce nu mai are margini. Și, când neamul voia să

trimită la cer un sol cu veste de durere și cu chemare de ajutor, fiecare era vesel să fie ales de sorți pentru a fi zvârlit prin aerul sfânt al zilei și, căzând, să moară în vârful sulitelor ce-l așteptau, jos.

Coloniștii aduși de Traian, întemeietorul Daciei romane, ca și aceia care, înainte de dânsul, se așezaseră în provincii mai vechi ale Romei cuceritoare, Iliria și Moesia, veteranii din legiunile care, acum, nu mai aveau un caracter curat roman, din punctul de vedere al neamului, – erau păgâni în cea mai mare parte. Acest păgânism n-avea a face însă, îndeobște, cu păgânismul rafinat, filosofic, al oamenilor învățați din Imperiu, care-și hrăneau sufletul cu vechea filosofie elenică, talmăcind în abstracțiile ei sublime vechile superstiții și legende, vechile alegorii naive ale popoarelor de pe malurile fericite ale Mării Mediterane. Tot așa de puțin semăna cu acel cult italic primitiv ce consistă din închinarea simplă a bunilor zei care ocrotesc plugăria. Păgânismul acestor locuitori mai noi ai țărilor dunărene era alcătuit din două elemente: unul formal și celălalt real, adânc înrădăcinat în suflete, pe care le stăpânea cu desăvârșire. Elementul formal era cerut de stat și datorit lui de fiecare bun cetățean, de fiecare supus credincios și recunoscător al împăratului ce dă pace și ocrotire, de fiecare „patriot”, am zice astăzi: oricine trebuia să aducă în tabără, în piața publică, în cuprinsul luminos al templelor, jertfă zeilor militari, zeilor sprijinitori ai împărăției, zeilor care, înainte de a se urca în Olimpul plin de oaspeți al oficialității, avuseră pe pământ fruntea încinsă cu laurul Cesarilor și, în sfârșit, – adică mai ales –, zeului care stătea în acea clipă pe scaunul împărătesc. Atâta cerea cărmuirea, și orice ar fi crezut cetățeanul roman în sinceritatea și intimitatea vieții lui, orice ar fi săvârșit el între pereții casei lui nu mai privea pe dregătorii împărătești.

Cu atâta însă, cu formulele, gesturile și actele prevăzute de legile și regulamentele din departamentul de stat al religiei, nu se satură sufletul omenesc, care, în ceea ce privește credințele religioase, cere lucruri minunate și mai presus de

închipuirea obișnuită, cere amestecul neconținut, nevăzut, și mai ales văzut, al zeilor în mișcarea și călăuzirea lumii, cere minuni și farmece, taină și revelație. Astfel la acești romani, de obârșii foarte deosebite, aveau o mare trecere, nu fabulele vechi ale Lațului, ori zâmbitoarea mitologie armonioasă a Eladei, ci miturile sălbatice, sumbre, orgiastice, pline de zgomot, de desfrâu, de dureri mari și de bucurii supraomenești ale Asiei pătimăse și superstițioase, de unde au venit pe rând toate bețiile și toate entuziasmele. De aceea pietrele de mormânt ce s-au găsit până astăzi între hotarele Daciei sau ale Moesiei pomenesc adesea, ca ocrotitor dincolo de mormânt, pe marele zeu Mithra, care se bucură de sângele jertfelor revărsat în groapă, pe zeița Isis, a tainelor Egiptului milenar, pe o sumă de zei mărunți ai Asiei Mici și ai Siriei.

Pentru taina cuprinsă în ele, pentru jertfa lui Dumnezeu făcut om, prigonit, bătut cu vergi, înțepat cu sulite, adăpat cu oțet și mort de moartea rușinoasă a crucii tâlharilor, pentru făgăduința unui cer de pașnică fericire se răspândise între aceiași coloniști și veterani, chiar din ceasul dintâi, creștinismul, venit din aceleași părți ale Asiei apropiate. El mai vorbea sărăcimii, din care mai ales se alcătuiau locuitorii cei noi ai provinciei, prin învățătura dreaptă a egalității oamenilor între sine, ca fii ai aceluiași Dumnezeu-părinte, ca frați meniți să ducă o frățescă viață de iubire între sine, prin sfaturile de iertare a greșelilor, pentru care așa de adese ori omul e atât de puțin vinovat și răspunzător, prin pilda vieții comune, în aceeași casă, dacă se poate, la aceeași masă, cu aceeași visticie, la care ajutase fiecare după mijloacele sale. Cu cât creștea numărul mărturisitorilor, al *martirilor*, care nu se mulțumeau să creadă într-un singur Dumnezeu, în Treimea prin care se înfățișează Fiul dumnezeiesc, jertfit pentru păcatele oamenilor, ci simțeau o datorie, și, încă mai mult, o bucurie deosebită să proclame această credință, refuzând jertfa legală și declarând, în auzul tuturor, învățătura cea oprită, gata să primească apoi loviturile și moartea, prin care se încunună viața de pe pământ și se deschidea triumfal cealaltă, – cu atâtă se îmbulzea lumea romană la altarele mărunte, de

piatră aspră, la chipurile simbolice ale mielului blând, purtând crucea suferinței, la catacombe și alte peșteri și ascunzători ale creștinismului prigonit pentru că, singur între toate legile, nega cultul oficial și rănea în inimă statul însuși.

Traian s-a văzut silit să orânduiască urmărirea creștinilor din Asia Mică, nu pentru credința lor, ci pentru rebeliunea fățișă împotriva codului religios al Imperiului. Din Asia Mică, unde un om ca Pliniu-cel-Tânăr, fruntaș între cărturari, era silit să lovească în creștini, veniseră destui coloniști în părțile Dunării. Știm ce putere a căpătat religia lui Hristos mântuitorul de oameni în Galia, de unde iarăși veniră oaspeți în număr mare. Dalmații, care dădură lucrători pentru minele de aur și de argint ale Daciei, veneau dintr-o provincie cunoscută pentru vechimea trecutului ei creștin¹. De altminterea, „biserici” creștine, tovărășii religioase secrete, cluburi revoluționare religioase, întemeiate după modelul celor iudaice, foarte vechi, erau răspândite de-a lungul tuturor drumurilor de negoț, și orice negustor, orice călător convertit la creștinism, avea ca o datorie sfântă să câștige, în cursul tuturor drumurilor sale, aderenți noi la credința sa.

Marea e priincioasă și circulației mărfurilor și străbaterii ideilor. Astfel, încă de curând, Dobrogea de astăzi, zisă pe atunci Scythia Minor, țara cea mică a sciților, avu creștini în porturile ei, destul de înfloritoare, de la Pontul Euxin, Marea Neagră a noastră. În veacul al III-lea poate, în al IV-lea desigur, creștinii aceștia din Sciția Mică își avură alcătuirile și bisericile lor, de urma căroră dăm, prin săpături, în timpurile noastre. Spre acest țarm se îndreptă însă de la sine o bună parte din viața economică a Daciei și a Moesiei, și, în legăturile dese pe care le aveau negustorii din porturi cu locuitorii orașelor din interior, creștinismul trebuia să folosească, răspândindu-se și mai mult².

¹ Diehl, *En Méditerranée*, p. 32 și următoarele.

² Broșurile arhiepiscopului catolic Netzhammer cuprind folositoare observații cu privire la antichitățile creștine din Dobrogea. V. mai ales aceea despre Axiopolis și Troesmis.

Nici dacii, nici ceilalți traci și câți iliri mai erau ne-romanizați nu puteau să rămână în afară din frăția creștină ce se înjgheba tot mai bine pe pământul lor. Legea cea nouă se potrivea în multe privințe cu legea lor cea veche, pe care stăpânii cei noi o respinseseră la sate și căutaseră s-o nimicească¹. Aceeași sete de jertfă, același dispreț pentru viață, scurt loc de ispășire din care ai datoria să pleci cât mai curând, aceeași râvnă pentru lăcașul ceresc al veșniciei sigure, aceeași credință într-un singur Dumnezeu-de lumină, aceeași taină și aceeași frăție. Astfel semnul crucii îl făcură tot mai des degetele aspre ale ciobanilor și vânătorilor, ale plugarilor și pribegilor rătăcitori din neamurile surghiunite prin sate și cătune, care însă stăpâniseră odată peninsula balcanică.

În creștinism ca și în limba latină vulgară, a obștii popoului, găsiră învingătorii și învinșii, stăpânii noi și cei vechi ai acestor locuri, acea unitate sufletească ce corespundea unității politice rezultate din cuprinderea în marginile aceleiași împărății, și trebuia să-i corespundă pentru ca din cetățenii și supușii aceluiași stat să se formeze pe încetul unul și același popor, care e al nostru.

Legea creștină era și prigonită și sfioasă prin sine însăși, desprețuitoare de publicitate, neglijentă în scris și săpat în scripturii. De aceea, pe când păgânii ies la iveală cu ale lor, creștinii nu ne-au lăsat puțința unei recolte și pe acestălalt câmp. Să se mai adauge, pentru a lămuri această lipsă, și faptul că bogăția celor dintâi le îngăduia cheltuieli de pomenire pe care sărăcimea obișnuită a creștinilor, nu numai că n-avea de ce să le facă, dar nici nu putea să le poarte.

În limbă însă au rămas dovezi despre vechimea creștinismului românesc, care, departe de a fi împrumutat de la neamuri mai noi în cultură decât noi, ca bulgarii, a fost unul dintre mijloacele prin care s-a întemeiat poporul nostru al

¹ De aici: *păgân*; de la *paganus*, locuitor în sate. Tot așa și în alte limbi neolatine. Cuvântul a fost împrumutat de la români de alte neamuri; d. ex. ungurescul *pogány*.

românilor. Astfel divinitatea unică, stăpânitoare și făptuitoare singură a lumilor, e însemnată, prin unirea a două cuvinte latine, Dumnezeu; Mântuitorul, *Christus*, e *Crest*, de unde derivatul *creștin* – necredinciosul fiind *păgân*, „paganus”; pentru religia cea nouă se păstrează cuvântul vechi, din vremea când statul hotăra și în cele sufletești, *lege*¹. Sfinții, ridicați mai presus de ceilalți creștini ce au fost, prin viața lor de bunățate, de ajutorare a oamenilor, de mărturisire a credinței cu fapte, au la noi nume care arată originea lor latină: Sânziene, Sânziana, Cosânzeana, Sântion (Sf. Ioan), Sântămăria, Sâmpietru, Sângiordz, Sânvăsiu și Sânmădru (Sf. Dumitru), Sânnicoară (Sf. Nicolae), Îndreiu, – din vechi, de bună samă: Sântîndreiu; Sântoader. *Călındariul* e și el roman. Latin e și *înger*, din *angelus*. Locul de adunare al credincioșilor, după biruința ultimă, în vechiul sălaș al autorității profane, cucerite sau izgonite, se cheamă *beserecă*, *biserică* – din „basilica”, și semnul credinței celei noi sună ca în latinește: *cruce*. *Popa* sau *preotul* (lat. *popa*, *presbyter*) fac slujbă. Serviciul divin, slujba dumnezeiască nu era încă destul de bine așezată în cele dintâi timpuri ca să se fi putut transmite din ele numiri latine; *sărbătoarea* e însă din comoara latină a limbii, care a dat nume și pentru soroacele postului: *cășlegi*, *cărnelegi*, *lăsat de sec*, *miezipăresimi* și *păresimi*; este discuție în privința originii cuvântului *Crăciun*, pe care unii mai noi caută a-l deriva din grecește chiar², dar nu poate fi niciuna cu privire la originalul latin al cuvântului *Paști* și al cuvântului *Rusalii*; *serbătoarea* din fiecare săptămână, *Dumineca*, e „dominica”. *Botezul* ca și *cuminecătura*, două din numele tainelor creștine, sunt iarăși venite din latinește³.

¹ V. și Sextil Pușcariu, în nr. jubiliar al *Candelei* din Cernăuți.

² Densușianu, *Histoire de la langue roumaine*, I. pp. 254-252; *Conv. lit.*, 4903, p. 640; Iorga, *Geschichte des rumänischen Volkes*, I, p. 222.

³ V. G. Chițu, în *Columna lui Traian*, 1882, pp. 425 și urm., 607 și urm.

II. Cele dintâi orânduielei bisericești în părțile noastre

Până la Constantin-cel-Mare, care, printr-un șir de măsuri, luate cu un deosebit simț politic, ajunse a da imperiului o formă religioasă creștină, nu putea fi vorba la Dunăre, unde împlântarea creștinismului era mai nouă, de așezarea unei ierarhii a legii care luptă cu toată puterea hotărâtoare a oficialității. Creștinism fără episcopi canonici a fost cu puțință aici și peste o mie de ani de la aceste timpuri întunecoase, cu atât mai mult atunci: religie prinsă de la o bucată de vreme în forme stricte și sfinte, imutabile și eterne, el a putut trăi, în anume locuri și împrejurări, până foarte târziu și fără ele. Darul hirotoniei, „punerii mâinilor” asupra preoților și darul sfințirii lăcașurilor sfinte – sarcina cercetării lor are mai puțină însemnătate și se lasă deseori la o parte – le exercitau atunci preoți mai bătrâni și singurateci, călugări vestiți pentru evlavia lor. În acest timp, de altminterea, episcopii – al căror nume e nou – cei vechi ziceau *piscup* și, slavonește, *Vlădică*, „stăpân” –, se alegeau, cum se știe, de cetățenii unui oraș, de poporanii unei biserici, și ei puteau fi ridicați oricând din rândurile mirenilor, fără a fi sfințiți măcar în forme canonice reale.

Astfel de păstori sufletești au fost, neapărat, din cele mai depărtate timpuri, în orașele vecine cu noi, care s-au mai păstrat după retragerea dregătorilor și a legiunilor din Dacia, adică în orașele de la mare și în cele de la Dunăre, ceea ce înseamnă de pe malul drept al acestei ape. Ei nu par să fi existat însă la venirea în părțile noastre a goților, care erau încă, în clipa năvălirii, păgâni, deși episcopul Teofil al „goților” ia parte la sinodul ecumenic din 325. Goții aveau însă în mijlocul lor un mare număr de robi luați în cursul expedițiilor prădalnice pe care le făceau pe mare în Asia Mică, provincie creștină clasică. Dintre aceștia s-a ridicat Ulfila, care a dat barbarilor creștinismul arian, eretic față de hotărârile sinoadelor chemate, patronate și prezidate de împărați. Pentru ai

săi, Ulfila, care a tradus Biblia în limba gotică și a întemeiat astfel literatura germană, e un om mare. Pentru noi și alcătuirile noastre bisericești el are însă numai însemnătatea că a strămutat la arianism pe cea mai mare parte dintre creștinii, fără deosebire de nație, care locuiau în părțile dunărene. Pe urma lui găsim în marea cetate a Durostorului, Drâstorul scriitorilor noștri mai vechi și Silistra de astăzi, un episcop arian, de origine latină însă, cum îl arată numele, pe Auxentius; el a scris și viața lui Ulfila, care l-a învățat și i-a dat și darul episcopal¹.

Arianismul dunărean și balcanic, sprijinit pe puterea goților, a căror partidă păgână, reprezentată prin Atanaric judele, prigonitor de creștini – atunci se pomenesc pe pământul nostru mucenici, ca Sava și Nichita, cu nume latino-grecești –, a durat cât și această stăpânire. Cu Alaric, goții de apus sau vizigoții s-au strămutat, fără a lăsa urme de niciun fel, în Italia; tot așa au făcut apoi și ostrogoții, sub regele Teodoric, care stătuse un timp, în tinerețea sa, la Novae, Siștovul din zilele noastre, patria mucenicului Lupus, unde, iarăși, a fost, neapărat, și un al doilea episcop arian, pe lângă cel din Durostor, și unul și altul fiind pentru amândouă malurile Dunării. La anul 500 arianismul își încheiase stăpânirea în aceste ținuturi.

Imperiul însă nu putea să stăpânească de fapt în asemenea depărtate părți de margine, și astfel era și domn în ale lumii episcopul, mai mult sau mai puțin ortodox acuma, și în stare să meargă la sinoadele din orașele mari ale Răsăritului, unde se hotăra, după placul împăraților schimbători, normele credinții. Ce trai duceau astfel de episcopi de la hotare știm după *Viața Sf. Severin*, care a păstorit în Panonia, cu puțin timp înainte de căderea Romei sub Odoacru, regele herul. El are grija orașului, care e în adevăr *al său*, sub toate raporturile; cheamă poporul, îl judecă, îl pedepsește, îi dă sfaturi politice; scrie către regele barbar vecin, îl spovedește, îl lecuiește,

¹ V. *Auxentii Dorostorensis epistula de fide, vita et obitu Wulfilae*, de Friedrich Kauffmann (teză; Strasbourg, 1899).

îl face să respecte legea creștină, în care acesta nu crede; dar mai ales, pe lângă atâtea dovezi de înțelepciune, face minuni și împarte preziceri, pentru toți și pentru toate. Prin el se mai ține în astfel de locuri amenințate ceva din gospodăria, din pacea, din limba, din cultura Romei, izgonită ca stăpânire de către barbari, care, ei, nu știu să stăpânească, ci numai să stoarcă și să apese în vechi forme naive și crude.

Ca și în Naissus, Margus și Viminacium din regiunea sârbească, în Sirmium și Singidunum de la Sava și Drava, în Serdica, Sofia și Odessos-Varna din părțile bulgărești, episcopii hotărăsc toate și în *marginea* moesică, la Nicopolis pe lantra, la Novae, la Durostor, unde se întâlnește și un nou mucenic, Emilian¹. Ei rămân ortodocși în acest veac al V-lea când împărații apleacă spre doctrina eretică nouă a lui Eutyches, monofizitismul. În păstrarea tradiției așa cum o hotărâse mai de curând soborul din Chalkedon, acești episcopi sunt sprijiniți de poporeniilor lor și, ceea ce le folosește mai mult, de soldații luați din mijlocul lor pentru apărarea de barbari, care roiesc încă dincolo de Dunăre, a acestor cetăți².

Cel dintâi împărat de Răsărit, care, cucerind o bună parte din malul stâng al Dunării, încearcă a cuprinde în forme strict ierarhice acest separatism bisericesc, e marele Iustinian, la jumătatea veacului al VI-lea.

Încă înainte de a fi înlăturat stăpânirea ostrogoților în Italia, în 535 Iustinian ia arhiepiscopului de Salonic, vicar statornic al Scaunului Roman în părțile dunărene și balcanice, care se țineau încă de acesta, situația sa de suprem cap bisericesc și o dă unui nou prelat, a cărui reședință o statornici el la Tauresium, locul său de naștere, numit de el, ca restaurator, Prima Iustiniana.

Această arhiepiscopie n-avu însă mai mult viitor decât însăși stăpânirea cea nouă bizantină la Nordul Dunării. Peste

¹ *Chron. Pascale*, I, 549.

² V. Marcellinus Comes și Victor Tonnenensis, la Mommsen, *Auctores - antiquissimi*, pp. 98-99, p. 199. Cf. a mea *Geschichte des rum. Volkes*, I, p. 102 (unde e de scos numele lui Vitalian).